

„Dit maakten een vent die niemand en kend”

Een reconstructie van de intriges rond de benoeming van een Woerdense stadssecretaris aan de hand van een spotrijm uit 1724

door W.R.C. Alkemade en L.Cl.M. Peters

Een spotrijm

De Woerdense vroedschapsresoluties (verslagen van de vergaderingen van de vroedschap) uit de 17e en 18e eeuw behoren tot de belangrijkste archiefbronnen omtrent de geschiedenis van de stad.¹ In deze handgeschreven folianten vinden we de belangrijkste besluiten van het stadsbestuur vermeld, aan de hand waarvan we andere bronnen uit het stadsarchief gerichter kunnen raadplegen.

Een nadeel van deze vroedschapsresoluties echter is, dat er zelden iets duidelijk wordt omtrent de discussie en achtergronden, die geleid hebben tot de geregistreerde besluiten. De mededelingen hierover beperken zich meestal tot het samenvattende „na enige deliberatie”. Het is daarom interessant als andere bronnen licht werpen op de „deliberatiën” in de vroedschapsvergaderingen. Een bijzonder voorbeeld van zo’n secundaire bron is een rijm, dat in 1972 door het gemeentearchief verworven werd.² Hieronder volgt dit „vers” in zijn geheel.

„Discours en samenspraak tusschen de Raden en vroedschappen der stad Woerden over het begeven van ’t secretarisamt.

1. Bovenleggende par(t)ij³

Vianen sey: Geeft gehoor
’t is voor mij der al door.

Wat ben ik dan blij
sey papaatje Vermij.

Hij sal ’t sijn, ’t gaat soo ’t wil
sprak Frans van der Spil.

Gut, het sal nog soo bruysen
roept Heijntjen Okhuijsen.

Den docter heeft van ’t doen
spreekt den heer Griffioen.

’t Blijft even als flus
seyd de schout Costerus.

Jaa, ’t amt gaat vast sey
sey de vroedschap Van Deyl.

’t Is een ampjen als murg
spreekt Tijme Smallenburg.

Al ’t getalm aan een sij
roept Cornutus de Meij.

2. Neutraal

Het sal soo niet gaan
seyd Jacob de Haan,
want hoe schoon gij mij vrijd
siet, de stad hierdoor lijd.
Dus blijf ik alleen
en stem nog geen een.

3. Onderleggende partij

Ik raap vast wat steenen
riep Baarsdorp met eenen.

'k Ben soo boos als een spin
roept hr. Jan van der Win.

Men sal se wel boenen
sey den backer Van Loenen.

Jaa, we sullen 't wel dwingen
sey Jan van Cralingen.

Ik, Van Aalst, houw me woort,
bruyt se vrij buyten boort.

Jaa, se sijn dog soo dom
seyd jonker Gorrekom.

Wel bruyde in 't hok
sey de vroedschap Kok.

Wel mannen, 't sijn wippers
roept de wijncooper Schippers

4. Bode

Ik hoor sulc een gedruys
riep de bode van stadhuyts,
maar 't is gauw gedaan,
want daar kraayt den haen.
Jaa, ronduyt geseyt,
se sijn 't bijtjen al quyt.
Ik krijg sulken pis
wijl den doctor is mis.
Jaa, die Leydse jan vent
heeft het ampt aan sijn krent.
't Heeft hoogjes gedondert
ses duysent drie hondert.
En dus, na ik merk,
een briefje ter kerk
voor die sijn vergist
nu 't haar heeft gemist.

5. Substitutuyt secretaris

Ik sal 't briefje wel seulen
sey Cnelis Vermeulen,
en brengen 't heel koel
bij sijn vaartjen op 't stoel.
't Is mijn werk op een duyts
want ik ben substituyt.

Dit maakten een vent
die niemand en kend”.

De benoeming van een secretaris

Na lezing van dit merkwaardige rijm (een gedicht kan men het nauwelijks noemen) rijzen er enkele vragen. Om welke secretarisbenoeming gaat het? In hoeverre is het beschrevene in het rijm terug te voeren op feiten? Wie is de „vent die niemand en kend”?

Duidelijk is dat we hier met een omstreden benoeming van een stadssecretaris te maken hebben. In de vroedschap vormen zich drie partijen: een „bovenleggende” (meerderheid), een „onderleggende” (minderheid) en een neutrale. Het was niet zo moeilijk om de gebeurtenissen te dateren: door vergelijking van de in het rijm genoemde namen van vroedschapsleden met de presentielijsten in de vroedschapsresoluties werd duidelijk dat het hier ging om de benoeming van een secretaris in de vacature, die ontstaan was in september 1724 door het overlijden van mr. Caspar Bogaart.

Het secretarisambt in Woerden was in de 18e eeuw een lucratieve zaak.⁴ De functie werd, zoals een groot aantal functies bij de plaatselijke overheid, als het ware verpacht. Bij het ontstaan van een vacature gaf het stadsbestuur bij de benoeming van een nieuwe secretaris de voorkeur aan degene, die bereid was het meest ervoor te betalen.

De secretaris betaalde nl. bij zijn ambtsaanvaarding een geldsom, die volledig ten goede kwam aan de stadskas. Hij ontving van het stadsbestuur een jaarlijkse kleine vergoeding voor zijn werkzaamheden t.b.v. de stad; het grootste gedeelte van zijn inkomen verwierf hij zich door het verrichten van diverse klerkenwerkzaamheden in opdracht en voor rekening van particulieren. Na een aantal jaren had een

secretaris zijn inkoopsum wel terugverdiend, waarna hij pas echt aan zijn ambt ging verdienen. Het was daarnaast ook nog meer regel dan uitzondering dat een benoemde secretaris het eigenlijke werk door een „substituut”, een vervanger, liet verrichten, die hij daarvoor een grijpstuiver betaalde.

De secretaris kon aldus zijn tijd aan nog meer lucratieve zaken besteden.

In Woerden was, zoals gezegd, in september 1724 mr. Caspar Bogaart, secretaris vanaf 1705,⁵ overleden; op 20 september 1724 werd hij in de Petruskerk begraven.⁶ Bogaart was, behalve secretaris, ook lid van de vroedschap; in de vergadering van de vroedschap van 23 september 1724 vinden we inderdaad alle 18 vroedschapsleden aanwezig bij de beëdiging van Dirk May (ook wel Mey of De Meij genoemd) als nieuw vroedschapslid. De resoluties van de vergaderingen van 3 en 4 oktober 1724 geven in kort bestek de secretarisbenoeming weer. Op 3 oktober wordt besloten het ambt aan de meestbiedende te vergeven. De hoogste bieder bleek ene Pieter Brugman uit Leiden te zijn. Burgemeester De Haan vraagt echter 24 uur bedenktijd voordat de beslissing genomen wordt. De volgende dag, op 4 oktober, besluit de vroedschap inderdaad Pieter Brugman voor een bedrag van 5700 gulden tot secretaris te benoemen. De benoeming zal ingaan op 1 november; tot die datum zal de procureur Cornelis Vermeulen de functie mogen waarnemen.⁷

De feiten uit de resoluties zijn kort en duidelijk; het enige minder gebruikelijke in de procedure is de bedenktijd die Jan Jacob de Haan, één der twee burgemeesters, vraagt. Het is hier dat de verborgen geschiedenis begint, die met behulp van het hierboven geciteerde rijm kan worden gereconstrueerd.

Merkwaardig stemgedrag van Jan Jacob de Haan

De eensgezindheid van de vroedschap was niet zo groot als men uit de resoluties zou kunnen suggereren. Uit het rijm blijkt duidelijk dat er twee partijen zijn: een partij van voorstanders van de benoeming en een partij van tegenstanders tegen de benoeming van Pieter Brugman.

Op het eerste gezicht is men geneigd te zeggen dat de „bovenleggende” partij die van de voorstanders van Brugmans benoeming zou zijn, terwijl de „onderleggende” partij de tegenstanders zou bevatten. De „bovenleggende” partij bestond uit de jongste burgemeester medicinae doctor Jan Gijsbert van Vianen, de „vroedschapsnestor” Cornelis Vermij, de brouwer Frans van der Spill, de timmerman en houthandelaar Hendrik Okhuysen, Hubertus Griffioen, de schout Willem Costerus (tevens secretaris van het Groot-Waterschap van Woerden), de zeilmaker en grutter Dirk van Deijl, Tijmen Smallenburg en Dirk May (de Meij). Hun opposenten in deze zaak waren, aldus het rijm, de steenbakker Jan van Baarsdorp, Jan van der Win, Cornelis van Loenen (wellicht ook een steenbakker), Jan van Cralingen, de chirurgijn Cornelis van Aalst, de notaris Daniël van Gorcum, Jacobus Kok en de wijnhandelaar Pieter Schippers. De oudste burgemeester, de advocaat mr. Jan Jacob de Haan, is aanvankelijk neutraal.⁸

Voorlopig uitgaande van de veronderstelling dat de „bovenleggende” partij uit voorstanders van Brugmans benoeming bestaat kunnen we concluderen dat de Leidse kandidaat voor de functie 9 stemmen heeft tegen 8 stemmen voor een eventuele tegenkandidaat.

Bekijken we echter het vierde gedeelte van het rijm, waar de stadhuisbode aan het woord is, dan zien we dat de beslissing over de benoeming heeft afgehangen van de stem van de aanvankelijk neutrale burgemeester De Haan. Na eerst bedenktijd te hebben gevraagd „kraayt” tenslotte „den haen” (= burgemeester De Haan), aldus de bode, en heeft „die Leydse jan vent” nl. Pieter Brugman, „het ampt aan sijn krent”. Terugkerend naar de stemverhouding in de vroedschap levert De Haan’s gedrag toch vraagtekens op. Stel dat hij *voor* Brugman gestemd heeft: de stemverhouding zou dan 10 tegen 8 zijn ten gunste van Brugman. Als hij echter *tegen* Brugman zou stemmen werd de verhouding 9 tegen 9, waardoor de stemmen zouden staken. Als De Haan Brugman had willen benoemen, dan had hij toch geen bedenktijd nodig? Er bestond immers al een meerderheid voor diens benoeming. Gaan we er echter van uit dat de Haan *tegen* Brugman zou stemmen, dan komt dat niet overeen met de resoluties, waaruit blijkt dat Brugman *wel* benoemd is; bij staking der stemmen zou dat niet gebeurd zijn.



*Vroedschapszaal in het stadsmuseum vóór de restauratie.
Coll. Gemeentearchief Woerden.*

De verklaring

Het ontbrekende stukje van deze puzzel ligt in de twee laatste gedeelten van het rijm. De bode hoort „den haen” kraaien en is, zoals het rijm nogal onparlementair uitdrukt, niet erg in zijn sas met de benoeming van Brugman, want „den doctor is mis”. Er gaat „een briefje ter kerk” voor de lieden die het ambt „hebben gemist”. De substituut-secretaris Cnelis (Cornelis) Vermeulen zal dat briefje wel „bij sijn vaartjen op ’t stoel” brengen.

De gedachte is niet onterecht dat de genoemde „doctor” een tegenkandidaat is geweest voor het secretarisambt. De „doctor” was echter „mis”; er gaat een briefje naar de kerk, waar zich de aanhangers van de dokter (die eveneens „t ampt” hebben „gemist”) bevinden. Het wordt zelfs bij „sijn vaartjen”, dus de vader van de dokter, bezorgd. Nu was toendertijd één der twee Woerdense dominees ... Dominicus van Vianen. En één van zijn zonen was inderdaad dokter: dr. Jan Gijsbert van Vianen, burgemeester en lid van de Woerdense vroedschap!!

Jan Gijsbert van Vianen had misschien, ter aanvulling van zijn artseninkomen en de emolumenten die hij ontving als burgemeester, lid van de Woerdense vroedschap en als schout en secretaris van Laag-Nieuwkoop, ook wel stadssecretaris willen worden. Gezien zijn status en de steun van 8 van zijn mede-vroedschapsleden *leek* hij in de meerderheid te zijn, zeker zolang zijn collega-burgemeester De Haan zich zijn stem nog voorbehield. Maar de stem van De Haan, wiens gedrag ons nu duidelijker wordt, maakte een eind aan de hoop van de „bovenleggende” partij.

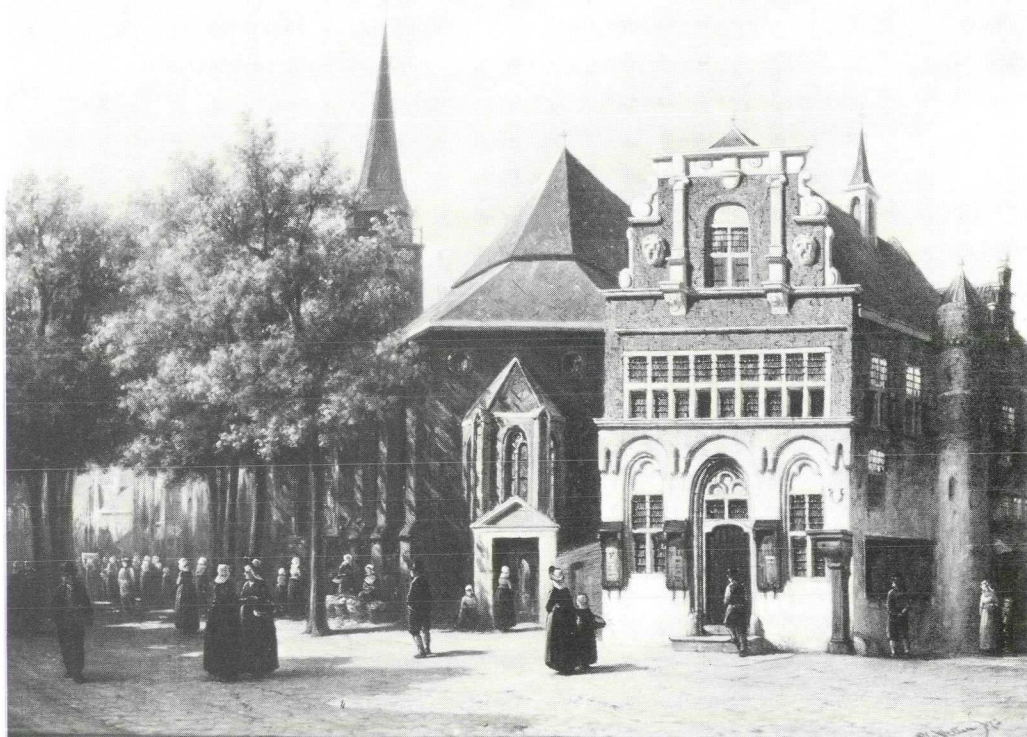
Van Vianen mocht natuurlijk over zijn eigen benoeming als secretaris niet meestemmen: de situatie in de vroedschap was op 3 oktober 1724 dus bepaald op 8 stemmen (de „bovenliggende” partij minus de stem van Van Vianen) voor dr. Jan Gijsbert van Vianen tegen 8 stemmen (van de „onderleggende” partij) voor Pieter Brugman. Burgemeester De Haan’s stem werd dus de beslissende stem en na vierentwintig uur ging die stem naar Pieter Brugman, die derhalve tot secretaris benoemd werd.

De schijn bedroog dus: de „bovenliggende partij” was niet de partij die voor Brugman, maar de partij die voor Van Vianen stemde. Dat door de stem van Jan Jacob de Haan de „bovenleggende” partij een „onderleggende” geworden was, zal ze zeker niet verwacht hebben.

Een theorie die een verklaring zou kunnen zijn voor het optreden van De Haan is gebaseerd op zijn tekst in het rijm (in het tweede gedeelte): „Het sal soo niet gaan, want hoe schoon gij mij vrijd, siet de stad hierdoor lijd.” De partijgangsters van dr. Van Vianen waren nl. allen korte of langere tijd in functie als ouderling of diaken in de Hervormde Kerk te Woerden, in tegenstelling tot de partijgangsters van Brugman, die niet in deze functies vertegenwoordigd zijn geweest.⁹

Jan Jacob de Haan, die zelf ook buiten deze „kerkeraadspartij” stond, vreesde een te vergaande verstrengeling van kerkelijke en stedelijke politiek die de stad niet ten goede zou komen indien tot de benoeming van de zoon van de dominee tot secretaris zou worden overgegaan. Eén ding blijft helaas een mysterie: het door de bode genoemde getal van 6300. Brugman betaalde 5700 gulden als inkoopsum. Heeft Van Vianen misschien 6300 gulden geboden? We weten het niet.

Hoe dan ook, de kleinst mogelijke meerderheid besliste dat Pieter Brugman uit Leiden benoemd werd tot Woerdens nieuwe secretaris. Hij bleef als zodanig in functie tot 6 april 1728. Op 4 juli 1735 vinden we in het begraafboek van de Hervormde Kerk een vermelding van zijn overlijden met de aantekening dat zijn lichaam naar Leiden is gebracht om aldaar begraven te worden.¹⁰



*Stadhuis en Petruskerk te Woerden, olieverfschilderij door P.G. Vertin.
Foto Gemeentearchief Woerden.*

Eigenlijk komt er maar één persoon in aanmerking: de jonge notaris Daniël van Gorcum. Een bewijs hiervoor kan geleverd worden door het handschrift van het rijm te vergelijken met een tekst die zeker door Van Gorcum zelf geschreven moet zijn.

Een notariële akte van zijn hand is niet overtuigend genoeg, want die kan hij ook door een klerk hebben laten schrijven. In het archief van het Groot-Waterschap van Woerden vinden we echter een geschrift, dat geen twijfel laat bestaan over de schrijvers van de erin genoteerde spreuken. Het betreft hier het hensboek.¹¹ Bij plechtigheden en officiële gebeurtenissen bij het Groot-Waterschap werden er feestmaaltijden aangericht, waarbij het tot de traditie behoorde dat genodigden een „hensbeker”, een gouden kelk waarin circa 3 liter wijn ging, achter elkaar moesten leegdrinken. Slaagde men erin deze beker, „Hertog Albrecht” genaamd, inderdaad te ledigen, dan mocht men in het bij de beker behorende „hensboek” zijn naam schrijven, al dan niet voorzien van een spreuk of versje.

Tussen de 400 namen treffen we ook die van Daniël van Gorcum aan. En zowaar... bij vergelijking van het rijm met de geschreven tekst van Van Gorcum is de gelijkenis treffend genoeg om „jonker Gorrekom” te ontmaskeren als schrijver van dit spotrijm.

En zo is maar weer gebleken dat uit een onverwachte hoek „een vent die niemand en kend” licht kan werpen op een stukje plaatselijke geschiedenis, waarvan de officiële registratie in de stedelijke archieven ons volledig onkundig laat.

Noten:

1. Gemeente-archief Woerden (GAW), inv.nrs. KI, 10-24.
2. Het rijm bevond zich bij een aantal in bruikleen ontvangen stukken van de heer T. Tol te Susteren (Limburg).
3. In het gedicht stond „parij”; de toevoeging tussen haakjes is van de auteurs.
4. Zie hieromtrent onder meer: C.J.A. van Helvoort, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stad Woerden* (Hilversum, 1952), p. 64 e.v.
5. Als zodanig was hij als minderjarige naast zijn vader Abraham Bogaart benoemd.
6. Begraafboek Ned. Hervormde Gemeente, Archief Kerkvoogdij N.H. gemeente, inv.nr. 347.
7. Resoluties van de Vroedschap, GAW, inv.nr. KII, 17.
8. De gegevens omtrent de beroepen van de vroedschap zijn verzameld uit diverse bronnen, zoals het kohier van de personele quotisatie van Woerden (GAW, inv.nr. KII, 36), de stadsrekeningen 1710-1730 (GAW, inv.nrs. KVI, 17 en 18) en het onder noot 6 vermelde begraafboek.
9. Zie: J. Haitsma, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Hervormde (Gereformeerde) kerk van Woerden van 1593 t/m 1963*, (Woerden, 1978).
10. Zie noot 6.
11. Archief Grootwaterschap van Woerden, inv.nr. E, §19.

